

О. Плахотник, доктор педагогических наук, профессор
 Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев, Украина

ПРОБЛЕМЫ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ В ЭКОЛОГО-ЭКОНОМИЧЕСКОМ ОБРАЗОВАНИИ ВЫСШЕЙ ШКОЛЫ

В предложенной статье рассматриваются экологические и экономические интересы общества как единство и противоположность. Противоположности между экономическими потребностями общества и возможностями окружающей среды могут быть решены благодаря гуманному отношению к природе и ее богатствам. Путем рационального их использования. Поэтому в учебно-воспитательном процессе необходимо показать важность мировоззренческого и морально-этического значения эколого-экономического образования в системе культурных ценностей человечества.

Ключевые слова: устойчивое развитие, экологическое образование, экологическая экономика, экологическое равновесие, ноосферное мировоззрение.

Відомості про автора

Плахотнік Ольга Василівна – Україна, м. Київ, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри педагогіки факультету психології Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Контактна інформація: (044) 521-13-35, olgaplakhotnik@mail.ru

Плахотник Ольга Васильевна – Украина, г. Киев, доктор педагогических наук, профессор, профессор кафедры педагогики факультета психологии Киевского национального университета имени Тараса Шевченко

Контактная информация: (044) 521-13-35, olgaplakhotnik@mail.ru

Plakhotnik Olha Vasyivna: Ukraine, Kyiv, Doctor of Science (Pedagogics), Professor, Professor of Pedagogics Chair of Psychology Department of Taras Shevchenko National University of Kyiv

Contact information: (044) 521-13-35, olgaplakhotnik@mail.ru

УДК 37.035.3:377.35

N. Postoiuk, Ph. D., Lecturer of Pedagogics Chair
 Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

D.L. SERGIENKO'S PEDAGOGICAL VIEWS AND ACTIVITY (1911–1984)

The article deals with activity and pedagogical views of D.L. Sergienko, scientist, professor of pedagogy of now Taras Shevchenko National University of Kyiv. It has been defined four periods of his activity: creative search, military service, scientific-managing, teaching. There are short descriptions of each period. It has been admitted that D.L. Sergienko's ideas had evolution and developed concerning different periods of his activity. During creative search period of D. L. Sergienko's activity he studied history of development of polytechnic education in work of young naturalists, during scientific-managing period he learned history of development of polytechnic education and labor training and upbringing in rural schools, during teaching period the scientist researched problems of polytechnic education and labor training and upbringing in secondary schools in villages as well as in cities. The scientist's ideas about features of implementation of polytechnic education and labor upbringing in secondary schools, labor education in the family, professional orientation work, organization of work of groups of young naturalists, methodology of forming polytechnic knowledge and skills have been presented. Actuality of his views about polytechnic education and labor upbringing have been revealed, also the expediency of implementation of his ideas into modern pedagogical science has been mentioned.

Keywords: pedagogical views, Taras Shevchenko National University of Kyiv, polytechnic education, labor upbringing.

Nowadays scientific and educational achievements of scientists of the past arouse real people's interest. Their experience can be applied at the present stage of development of the Ukrainian society. One of these scientists was D. L. Sergienko – (25.10.1911, Vodotyty, Zhytomyr Region – 05.24.1984, Kyiv) – Ukrainian teacher, scholar, public figure, deputy head editor of the magazine "Young Naturalist", head of the editorial section of the Scientific and Methodological Council of Taras Shevchenko State University of Kiev, dean of the preparatory faculty, pro-rector of the teachers' University, member of the Republican bureau of organization "Knowledge" the educational sections, director of the Central research-pedagogical agrobiostation of the USSR Ministry Education, which was renamed in the Republican station of young naturalists in 1952, Professor of Pedagogics Department of Taras Shevchenko Kyiv State University. D. L. Sergienko received valuable awards for his activity: a badge "Excellence in Education of Ukraine", certificates from the Ministry of Education of Ukraine, medals of All-Union Agricultural Exhibition: three small gold medals in 1941, 1955, 1956 and a silver medal in 1958.

In the second half of the twentieth century D. L. Sergienko entered into the history of pedagogics as an expert in polytechnic education and labor upbringing of youth. At that time he was a leading expert in polytechnic education in a secondary school, developed his own methodology of polytechnic education, gave a number of recommendations concerning socially useful work, teaching biology, studied history of polytechnic education of the Soviet period. A large number of researchers in the

field of pedagogy have addressed to D. L. Sergienko's scientific-pedagogical heritage to get valuable information about the history of polytechnic education, labour training and upbringing, organization of work on research areas, the functioning of groups of young naturalists etc.

Information about D. L. Sergienko's life and activity can be found in "Anthology of educational thought in Ukrainian SSR" (1988), in works by V. V. Verbitskyi, L. P. Manoryk, L. A. Semenovska, M. M. Fitsula, S. P. Demyanchuk, N. A. Kalinichenko, G. P. Kovalchuk, S. G. Mazurenko, N. O. Terentyeva. Despite the fact that many sources mention the name D. L. Sergienko, his activity and pedagogical views are not well known and need to be researched for defining their meaning in the science of Pedagogics.

The objective of the article is to highlight D. L. Sergienko's actual pedagogical views and features of his activity as a scientist and public figure, director of the Republican station of young naturalists, professor of pedagogy of now Taras Shevchenko National University of Kyiv. To achieve the objective the following tasks have been done: 1) to consider periods of his activity; 2) to analyze scientist's actual pedagogical views.

D. L. Sergienko's life was full of creative searches, realization of his potential, constant work on himself and significant achievements in Pedagogy. He was a highly educated man, had deep knowledge of bases of sciences and understanding of the importance of education in the development of society. Social and historical factors of D. L. Sergienko's forming as a teacher and scholar were: the impact of family (mother's upbringing in the spirit of love for work, his childhood in the village), socio-economic

conditions of the historical period (early labor, difficult economic position of Ukrainian people after the First World War and the Revolution, socialist transformation by Soviet government), pedagogical activity (training at school in the village Vodotyyi, Kiev Pedagogical Institute), learning of scientific works by A. S. Makarenko, K. D. Ushynskiy, V. A. Sukhomlynskiy, I. P. Pavlov.

One of the main factors that have a significant effect on a man is a role that belongs to the family. Family circle creates values, life goals and ideals of personality, outlook. Some information about D. L. Sergienko's was found in the State Archive of Zhytomyr region and archive of Taras Shevchenko National University of Kyiv. From the archival sources it was known that D. L. Sergienko was born in October 25, 1911 in a poor peasant family in the village Vodotyyi Radomytsky County [2]. There is very little information about his mother and father. Palaheya Nikiforovna Sergienko was from poor peasants. She was born in the village Vodotyyi in 1882 and worked about her house up to 1929, from 1929 to 1934 she was a member of the farm. From 1934 and until her death in 1952 she was dependent on her son. The scientist's parents had only one son – Dmytro Sergienko [1, p.18]. According to archival sources we learned that D. L. Sergienko's mother was an ordinary person, an ordinary peasant and, despite difficult living conditions, she was able to bring up in her son such moral qualities as honesty, integrity, selflessness, willingness to help other people and be their support. D. L. Sergienko spent his childhood on the nature, that had positive impact on the development of his analytical thinking, observation, imagination. He loved learning and working. During this period he manifested interest in the nature of his native land, flora and fauna that contributed to his choice of the future profession of a teacher of Biology and then work in Republican station of young naturalists. D. L. Sergienko began to work when he was eight years old. He shepherd cattle on the pasture. Trying to help his mother, the boy took up any job. Engaged to work in early childhood D. L. Sergienko perceived work as an integral, organic part of life. This fact influences on the choice of profession associated with agriculture and labour training and upbringing. The theme of work, training and education went through all D. L. Sergienko's scientific heritage. In his monograph "Socially useful work of schoolchildren in agriculture" (1960) he said that for every person work is a main condition of correct intellectual and moral development. Person will, persistence, responsibility, creativity, initiative are produced during work. D. L. Sergienko thought that productive socially useful work gives a person great moral satisfaction, generates self-confidence, self-esteem, creates a cheerful mood [5, p. 3].

Systematization and generalization of D. L. Sergienko's scientific pedagogical heritage and research of his activity allowed to identify four periods of his activity: the first – (1927–1941) – creative search: start of teaching in elementary school in the village Chernyakhiv Kagarlytsky district (1929–1930); education at School Department in Kiev Pedagogical Institute (1930–1934); studies at the Faculty of Biology at Kiev Pedagogical Institute named after O. M. Gorky (1936–1938); work on the Central research-pedagogical agrobiostation (as Deputy Director – 1933–1934, and director – 1934–1941); second – (1941–1946) – military service: listener of Higher Military Pedagogical Institute (1941); participant of war actions of Red Army (1941–1942), Chief of Staff of Higher Military Pedagogical Institute (1942–1946); third – scientific-managing (1946–1959) – Director of Central research-pedagogical agrobiostation of the USSR Ministry of Education, which later was renamed into Republican

station of young naturalists; fourth – teaching (1959–1984) – Associate Professor of Scientific-methodical cabinet of Taras Shevchenko State University of Kyiv (1959–1960), Associate Professor of the Pedagogics Department of Taras Shevchenko State University of Kyiv (1960–1973) and later Professor of this university (1973–1984) [4].

The main criterion for defining these periods was leading activity, in which D. L. Sergienko was involved. He was a fully developed person, so leading activity in each period was accompanied by additional: methodical, scientific, organizational, managerial, teaching, public. Taking into account this fact it was possible to distinguish directions of his activity in each of the periods: coordination-organizational (coordination of regional stations for young naturalists, management of school sector in Kyiv, management of Republican station of young naturalists – first as the deputy director and later as the director of the same station); scientific (writing and defense of the thesis "Working groups at school. History. The content and teaching methods in context of the objectives of polytechnic education and practical training of schoolchildren" in 1956, and later doctoral thesis "Leninist principles of polytechnic education and labor training in rural secondary labor polytechnic school of the USSR /1917–1941/ materials for rural schools" in 1971); teaching-methodical (author of text-books and methodical recommendations for teachers and teachers of young naturalists clubs, compiler of educational programs for young naturalists); design-projecting (elaboration of methodology of forming polytechnic knowledge and skills during studying school subjects, research of content, forms, types of socially useful work in rural schools); publishing (deputy main editor of the magazine "Young Naturalist", the head of the editorial section of the Scientific and Methodological Council of the University, compiler of digests "From experience of extra-curricula and after-school work" (1952) and "About issues of polytechnic education in extracurricular and after-school work in biology" (1953), publishing his own works); controlling (check of correspondence of Kiev Agricultural Academy); socio-educational (the duties of dean of the preparatory faculty, pro-rector of University of teachers, member of Central and Republican "Council of All-Union pioneer organization," secretary of city department of Pedagogical Society, member of the Republican Bureau of pedagogical sections of society "Knowledge", propaganda of Plenum decisions on agriculture in regions, conducting mentoring work with rural schools); teaching (primary school teacher, teaching at the Pedagogics Department of Taras Shevchenko State University of Kyiv).

It was noticed that there was evolution of D. L. Sergienko's pedagogical ideas. This evolution touched such scientific problems: the content and functioning of groups of young naturalists, system of polytechnic education and labor upbringing at secondary school, organization of professional orientation work. The study of D. L. Sergienko's pedagogical views revealed evolutionary chain of his ideas concerning the system of polytechnic education in the country, "objectives of polytechnic education in the groups of young naturalists – polytechnic education and labor training in rural schools – polytechnic education and labor training and upbringing in a secondary school." During the first period of his activity D.L.Sergiyenko put forward ideas concerning scientific-methodical work at the station for young naturalists, he offered teaching biology according to the specifics of polytechnic education. These ideas were developed in the third period and ideas about history of appearing and work of groups of young naturalists, about socially useful work of

schoolchildren in agriculture, about system of polytechnic education and labor upbringing at the village school were added. In the fourth period D. L. Sergiyenko's pedagogical views caused logically complete methodology of forming of polytechnic knowledge and skills not only in rural but also in urban schools, developing system of professional orientation work at school, researches of the history of politehnizm in Ukraine.

Nowadays the most actual D. L. Sergienko's pedagogical views are about implementation of polytechnic education and labor upbringing in secondary schools: providing deep knowledge of the bases of sciences, forming schoolchildren's ability to apply theoretical knowledge in practice, organizing interesting, affordable and creative work, keep conscious labor discipline, rational combination of training, physical activity and recreation [3]. D. L. Sergienko had worthy ideas about labor education in the family. He stressed on the importance of personal example of parents, respect for other people's work, child's duties about the house. The scientist spoke a lot about professional orientation work that includes identifying of abilities to a certain profession, providing information about the specifics of the various occupations and sectors of the economy, the country's needs in certain specialists, consideration of social, economical, psychological and medical-physiological aspects of professional orientation. Some people can be interested in D. L. Sergienko's views concerning functioning of groups of young naturalists. He described peculiarities of organization of creative and constructive activity of young naturalists, system of management of groups of children. This system includes the director of the station, the school director, teachers of young naturalists clubs, who together decide the priority issues and discuss planning of working of groups of young naturalists, develop methodology of conducting classes and different events. D. L. Sergienko made a significant contribution to pedagogical science because he developed methodology of forming polytechnic knowledge and skills through a system of polytechnic training (goals, requirements to it, the principles, content, methods, tools) and through providing of polytechnic education process (planning, forms of training, types and structure of lessons, requirements for teachers, extracurricular work). His views concerning the polytechnic education are very actual nowadays. If a country has well organized system of polytechnic training its economy is developed and there is high cost of living. Starting with school children began to know about different branches of economy and master practical knowledge and skills which they can use in real life. So D. L. Sergienko's ideas should be implemented in

practice of activity of secondary schools and should be taken into consideration during preparing school teachers.

D. L. Sergienko's activity was full of professional achievements. He realized himself as a successful manager, a public figure, university lecturer, scholar, in each direction of his activity he was successful and showed himself as a professional. It has been defined and shortly described periods of his activity: creative search, military service, scientific-managing, teaching. It has been established that there was evolution of his ideas. This evolution had quantitative character and its essence is in gradual widening of the field of research. At the beginning of his activity, D.L.Sergienko studied history of development of polytechnic education in work of young naturalists, later he learned history of development of polytechnic education and labor training and upbringing in rural schools, then the scientist researched problems of polytechnic education and labor training and upbringing in secondary schools in villages as well as in cities. The most valuable D. L. Sergienko's pedagogical ideas concern features of implementation of polytechnic education and labor upbringing in secondary schools, labor education in the family, professional orientation work, organization of work of groups of young naturalists, methodology of forming polytechnic knowledge and skills.

References

1. Viddil dilovodstva ta arkhivu. Kyivskyi natsionalnyi universytet imeni Tarasa Shevchenka, F. 1246, spr. zv. 1984 – PVS – 76, Serhiyenko Dmytro Lavrovych, ark.1-109.
2. Derzhavnyi arkhiv Zhytomirskoyi oblasti, F. 1 Volynska dukhovna konsystoriya, op. 77, spr. 1688 Metrychna knyha, ark. 1, 16 zv., 17.
3. Postoyuk N. V. Aktualnye ydey nauchno-pedagogicheskoho nasledyya D. L. Serhiyenko / N. V. Postoyuk // Perspektivy nauky : nauch.-prakt. zhurnal. – Tambov, 2013. – № 1(40). – S. 34–40.
4. Postoyuk N. V. Osnovni etapy naukovykh pedagogicheskoy diyalnosti Serhiyenko D. L. / N. V. Postoyuk // Teoretychni pytannya kultury, osvity ta vykhovannya: zbirnyk naukovykh prats Kyivskoho derzhavnoho lnhvystychnoho universytetu. – 2008. – № 36. – S. 172–176.
5. Serhiyenko D.L. Suspilno korisna robota uchniv u sil'skomu hospodarstvi / D. L. Serhiyenko. – K.: Radyanska shkola, 1960. – 92 s.

Список використаних джерел

1. Відділ діловодства та архіву. Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Ф. 1246, спр. зв. 1984 – ПВС – 76, Сергієнко Дмитро Лаврович, арк.1-109.
2. Державний архів Житомирської області, Ф. 1 Волинська духовна консисторія, оп. 77, спр. 1688 Метрична книга, арк. 1, 16 зв., 17.
3. Постойук Н. В. Актуальные идеи научно-педагогического наследия Д. Л. Сергиенко / Н. В. Постойук // Перспективы науки : науч.-практ. журнал. – Тамбов, 2013. – № 1(40). – С. 34–40.
4. Постойук Н. В. Основные этапы научно-педагогической деятельности Сергиенко Д. Л. / Н. В. Постойук // Теоретичні питання культури, освіти та виховання: збірник наукових праць Київського державного лінгвістичного університету. – 2008. – № 36. – С. 172–176.
5. Сергієнко Д.Л. Суспільно корисна робота учнів у сільському господарстві / Д. Л. Сергієнко. – К.: Радянська школа, 1960. – 92 с.

Надійшла до редакції 23.06.15

Н. Постойук канд. пед. наук, асист.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

ПЕДАГОГІЧНІ ПОГЛЯДИ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ Д.Л. СЕРГІЄНКА (1911–1984)

У статті розглянуто діяльність та педагогічні погляди Д. Л. Сергієнка, вченого, професора кафедри педагогіки нині Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Розкрито актуальність ідей педагога щодо політехнічної освіти і трудового виховання, зазначено доцільність їх впровадження в сучасну педагогічну науку.

Ключові слова: педагогічні погляди, Д. Л. Сергієнко, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, кафедра педагогіки, політехнічна освіта, трудове виховання.

Н. Постойук, канд. пед. наук, асист.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ВЗГЛЯДЫ И ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ Д. Л. СЕРГИЕНКО (1911–1984)

В статье рассмотрена деятельность и педагогические взгляды Д. Л. Сергиенко, ученого, профессора кафедры педагогики ныне Киевского национального университета имени Тараса Шевченко. Раскрыты актуальность идей педагога относительно политехнического образования и трудового воспитания, отмечено целесообразность их внедрения в современную педагогическую науку

Ключевые слова: педагогические взгляды, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, кафедра педагогики, политехническое образование, трудовое воспитание.

Відомості про автора

Постоюк Наталія Валентинівна – Україна, м.Київ, кандидат педагогічних наук, асистент кафедри педагогіки факультету психології Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Контактна інформація: +38044 521 35 13, natapostoyuk@gmail.com

Постоюк Наталья Валентиновна – Украина, г. Киев, кандидат педагогических наук, асистент кафедры педагогики факультета психологии Киевского национального университета имени Тараса Шевченко

Контактная информация: +38044 521 35 13, natapostoyuk@gmail.com

Postoiuk Nataliia Valentyivna – Ukraine, Kyiv, Ph. D., Lecturer of Pedagogics Chair of Psychology Department of Kyiv National University named after Taras Shevchenko

Contact information: +38044 521 35 13, natapostoyuk@gmail.com

УДК 371.1/37.036

Л. Сатановська, канд. пед. наук, доц.,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ МЕНЕДЖЕРІВ ОСВІТИ В УМОВАХ ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

Розкрито аспекти формування професійної відповідальності майбутніх менеджерів освіти в умовах вищого навчального закладу. Доведено, що професійна відповідальність майбутніх фахівців полягає в готовності діяти на основі усвідомлення своїх обов'язків перед суспільством, емоційного сприйняття їх та здатності передбачати наслідки своєї поведінки, відповідати за них з урахуванням суспільної оцінки цих наслідків. Обґрунтовано принципи мотивації та проблемності, фактори та педагогічні умови формування професійної відповідальності майбутніх менеджерів освіти: становлення мотивації відповідальної поведінки, професійна спрямованість, педагогічна майстерність викладачів, ефективна практична підготовка. Визначено критерії, показники і рівні професійної відповідальності.

Ключові слова: професійна відповідальність, фактори соціального середовища, педагогічні умови формування професійної відповідальності, рівні мотивації відповідальної поведінки, професійно-відповідальна ситуація.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку суспільства вагомим значенням набуває підготовка висококваліфікованих менеджерів освіти в умовах вищого навчального закладу. Відтак, відповідно до Національної доктрини розвитку освіти України у XXI столітті, Концепції національного виховання та Закону України "Про освіту", було визначено посилені вимоги до професійних і особистісних якостей випускників вищих навчальних закладів, зосереджуючи увагу на їх підготовці (розвитку професійного потенціалу, формуванні високої професійної відповідальності, загальнокультурного рівня випускників) з метою ефективного функціонування та подальшого входження в європейські, світові економічні структури України. Життєво важливими й актуальними сьогодні постають проблеми формування професійної відповідальності майбутніх фахівців в умовах вищого навчального закладу, забезпечення можливостей їх інтелектуального та духовного збагачення, формування сучасного світогляду, пізнавальної самостійності, морально-етичної культури, національної свідомості. Саме тому необхідним є удосконалення діяльності вищих закладів освіти, осучаснення змісту професійної підготовки, розробка нових освітніх технологій, зорієнтованих на формування якостей особистості, які б сприяли адаптації в умовах господарювання, що постійно змінюються.

Актуальність означених проблем підсилюють також протиріччя між ускладненими вимогами до особистості фахівця і ступенем сформованості його професійної відповідальності, яка забезпечує успішне виконання цих вимог; значенням процесу формування професійно-значущих якостей у системі професійної підготовки майбутнього управлінця освіти та недостатньою вивченістю педагогічної сутності цього поняття; необхідністю розроблення системи формування професійної відповідальності майбутнього менеджера освіти і недостатньою розробленістю теоретико-методологічних основ та концептуальних положень її проектування; об'єктивною потребою участі викладачів у педагогічній підтримці майбутніх фахівців у формуванні професійної відповідальності і не досить розробленою методикою її реалізації.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. За останні роки з'явилися дослідження особистості професіонала, в яких розкриваються окремі індивідуально-психологічні особливості, що обумовлено формою поглибленого вивчення однієї або декількох рис особистості, в порівнянні з цілісністю особистості. Більшість наявних методик також спрямовано на діагностику окремих рис або їхніх комплексів. Психолого-педагогічний напрям розглядає закономірності формування і розвитку відповідальності. У наукових дослідженнях психологів К.А. Абульханової-Славської, Б.Г.Ананьєва, Л.І. Анциферової, А.А. Бодальова, Л.І. Божович, А.А. Деркача, А.І. Крупнова, Н.І. Рейнвальд, Д.І. Фельдштейна, І.А. Куренкова, В.Г. Сахарової, В.Є. Купченко виявлено закономірності і механізми процесу особистісного розвитку, що дозволило розкрити відповідальність як центральне особистісне утворення [1; 2; 7].

Соціальний аспект відповідальності майбутніх і вже працюючих фахівців одержав своє теоретичне обґрунтування у працях Л.М. Архангельського, О.Ф. Плахотного, О.Л. Слободського, Н.С. Івашиної, М.М. Губачова, Є.В. Левченка [8].

Психологічний аспект розкритий у працях В.І. Ковальова, О.М. Леонтьєва, К. Муздибаєва, В.М. Мясичева, С.Л. Рубінштейна, Д.М. Узнадзе, М.В. Савчина [4; 5; 7].

Проблеми моральної відповідальності досліджували Т.Е. Василевська, Г.Г. Гаєвая, М.А. Станчиць, Ф.Г. Майленова, І.О. Трухін, А.В. Мітькіна. Історико-культурні зміни в структурі відповідальності, її значення у філософських світоглядних концепціях розглянуто в працях Т.Г.Аболіної, Є.К. Бистрицького, Л.Г. Десфортейнес, В.П. Зінченко, К. Муздибаєва, В.Є. Купченко [1; 9].

Правові аспекти відповідальності висвітлюються у працях В.А. Лук'янова, Г.П. Васяновича, А.Г. Перлін [1;2].

Мотиваційне підґрунтя відповідальної поведінки особистості досліджували О.К. Агапонов, В.Г. Асєєв, І.В. Зайцева, В.І. Ковальов, Х. Хекхаузен, І.Ф. Прокопенко, Е.М. Павлутенков, О.П. Макаревич, А.К. Маркова, Т.А. Матіс, А.Б. Орлов [7; 9].

У закордонній психології проблема відповідальності розглядається в двох основних аспектах: моральному